

ren, 2315 eserin tanıtıldığı XXIV. ciltte "nücum" maddesinde gök biliminin tarihçesi geniş biçimde anlatılmaktadır. Vâv, hâ ve yâ harflerini içeren, 1805 eserin tanıtımının yapıldığı XXV. cildin sonuna *ez-Zerî'a'nın* hazırlanma ve yayımlanma tarihçesiyle bütün ciltlerde yer alan eserlerin müelliflerine ait fihrist ilâve edilmiştir.

Yazma nüshası altı cilt olan eser toplam 11.239 sayfa halinde basılmış, IX. cilt dört ciltten oluştuğundan ek ciltle birlikte toplam yirmi dokuz ciltte tamamlanmıştır. İlk üç cildi 1355-1357 (1936-1938) yılları arasında müellifin editörlüğünde Necef'te yayımlandıktan sonra II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla eserin basımına ara verilmiş, IV-XII ve XV-XIX. ciltler 1363-1389 (1944-1969) yıllarında müellifin iki oğlu Ali Nakî Münzevî ve Ahmed Münzevî'nin editörlüğünde Tahran'da, XIII-XIV. ciltler M. Sâdık Bahrülülûm'un editörlüğünde Necef'te, müellifin vefatı üzerine geri kalan ciltler de 1390-1398 (1970-1978) arasında Tahran'da basılmıştır. Kitabın basımı devam ederken müellifin ekleri ve tashih amacıyla tuttuğu notları Seyyid Ahmed Hüseyinî *Müstedrekü'l-mü'ellesef* adıyla XXVI. cilt olarak yayımlamıştır (Meşhed 1364 hş./1985). *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Doğulu ve Batılı araştırmacılar tarafından muteber bir kaynak olarak kabul edilmiş, Tahrânî'nin oğlu Ali Nakî Münzevî eserde geçen şahısların fihristini hazırlamış ve bu eser Tahran Üniversitesi tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır (1377 hş./2000). *ez-Zerî'a'nın* tamamını Necef ve Tahran'da yapılan ilk baskısından sonra İranlı ve Lübnanlı yayıncılar birçok defa neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Necef-Tahran 1355-98/1936-78, I-XXV; Saîd-i Nefîsî, "Kitâb-ı Zerî'a ve Mü'ellif-i Ân", *Sûhan*, II/11-12, Tahran 1324 hş., s. 887-889; Ahmed-i Münzevî, "Ma'rîfi ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a", *Kitâbdârî*, sy. 4, Tahran 1352 hş., s. 22-25; Nasîrüddin Ensârî Kummî, "Berterin-i Kitâbsî-nâsî-yî Şî'a (Nigâhî be Kitâb-ı Zerî'a)", *Âyine-i Pejûheş*, sy. 29-30, Kum 1373 hş., s. 53-61; M. Ali Hakşînâsî, "ez-Zerî'a ve tabakâtü dâyireti'l-ma'ârifhâ-yî Büzürg-i Şî'a", *Faşlânâme-i Kitâb*, IX/3-4, Tahran 1377 hş., s. 7-33; Seyyid Hasan Fâtumî, "İrâdât-ı Şeyh Âgâ Büzürg-i Tahrânî be Keşfü'z-zunûn", *Âyine-i Mirâs*, sy. 3-4, Tahran 1377 hş., s. 2-6; a.m.f., "Taşhîh-i Mühimterin Rûkn-i Kitâb der ez-Zerî'a", *Divân-i Kitâb-ı Mâh*, sy. 107-109, Tahran 1385 hş., s. 43-47; Hanîf Kalendarî, "Nakd u Berresi: ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a", *Kitâb-ı Mâh-i 'Ulûm ve Fünûn*, sy. 116, Tahran 1388 hş., s. 26-43; M. Kerîmî ez-Zencânî, "ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a", *DMT*, VIII, 21-24; Etan Kohlberg, "al-Đan'a elâ Taşâñif al-Şî'a", *Elr.*, VII, 35-36.

ALİ GÜZELYÜZ

ZERKÂ, Ahmed Muhammed

(أحمد بن محمد الزرقا)

Ahmed b. Muhammed
b. Osmân ez-Zerkâ el-Halebî
(1869-1938)

Külli kaidelere dair eseriyle tanınan Suriyeli fıkıh âlimi.

1285 (1869) yılında Halep'te doğdu. Hanefî fıkıhında otorite kabul edilen babası Muhammed b. Osman ez-Zerkâ'nın tedris faaliyetleri ve çevresinde oluşan ilmî atmosfer içerisinde yetişti. Muhammed el-Haccâr'ın yanında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi ve ondan tecvid dersleri aldı. Halep'teki vakıf mekteplerinde ve camilerdeki ders halkalarında tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, nahiv, tarih ve mantık gibi ilimleri okudu. Küçük yaşta, ileri düzeyde ilmî seviyeye sahip kişilerin katıldığı babasının derslerine devam etmeye başladı. Babasının Şâbânîye Medresesi, Câmîu'l-kebir ve Âl-i Emîrî (Câmîu'l-hayr) camilerindeki ders halkalarında otuz yıldan fazla bir süreyle fıkıh, fıkıh usulü, tefsir ve hadis dersleri aldı, özellikle fıkıh alanında yetişti. Başta Kâsânî'nin *Bedâ'î'u's-şanâ'irî*, Zeylâ'nin *Tebyinü'l-ħakâ'ikî*, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'irî*, İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muħtâr*'ı olmak üzere Hanefî fıkıhına dair birçok kitabı babasından okudu; bu eserlerde geçen meseleleri ve delillerini onunla müzakere etti. Dinî ilimlere vukufunun yanında tarihe, Arap dili ve edebiyatına olan ilgisi, eski kaynaklarda zikredilen görüşlerin arka planında yer alan tarihî mâlûmatı tesbit etmesi ve eserlerdeki dil inceliklerine nüfuz etmesi bakımından yararlı oldu. Yaşı ilerleyen babasının ders halkalarını devam ettirdi, bilhassa fıkıh derslerini titizlikle sürdürdü. I. Dünya Savaşı'nda Suriye'nin Fransızlar tarafından işgalinden sonra Halep'te İslâm Evkaf Müdürlüğü'ne bağlı olarak düzenli ders verilen Medresetü Hüsreviyye adlı şer'î bir mektep kuruldu. Suriye'de birçok âlimin yetiştiği bu okulda Ahmed ez-Zerkâ, Hanefî fıkıhını öğretiyordu. Bu görev süresince yaklaşık yirmi yıl *Mecelle*'nin küllî kaidelerini okuttu. Hayatının sonuna kadar müderrislik yapan Zerkâ 1938 yılının yazında Halep'te vefat etti.

Ahmed ez-Zerkâ teliften çok öğretimle ilgilenmiş, birçok öğrenci yetiştirmiş, Halep'teki Câmîu'l-kebir'de halkın da katıldığı derslerinde insanların ihtiyaç duyduğu fikhî meseleleri anlatmıştır. Otuz yılı aşkın müderrisliği süresince dönemin ünlü

fakihlerinin de aralarında bulunduğu birçok âlim yetiştirmiştir. Bunların başında oğlu Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Abdülfetâh Ebû Gudde, Ma'rûf ed-Devâlibî, Muhammed Hâmîd el-Hamevî, Subhî es-Sabbâğ, Muhammed es-Selkinî, Muhammed Necîb Hayyâte, Ömer Hayyâte, Muhammed Nâci Ebû Sâlih, Muhammed el-Melâh, Halep müftüsü Muhammed el-Hakîm, Abdülvehhâb Sükker, Ömer Bahâeddin el-Emîrî, Abdülvehhâb es-Sibâi gibi isimler gelmektedir. Zerkâ, çeşitli ilim dallarına ait yaklaşık 1000 eserin yazma nüshalarının da bulunduğu zengin bir kütüphaneye sahipti. Yerli ve yabancı yazma eser meraklılarının dikkatini çeken kütüphanesi kısa zamanda tanınmış, kütüphaneyi çok yüksek fiyatla satın almak isteyenlerin tekliflerini geri çevirmiş, daha sonra güvenli bir şekilde korunamayacağını düşündüğü koleksiyonunu İskenderiye Kütüphanesi'ne çok az bir fiyatla satmıştır.

Zerkâ'nın tek eseri, Hüsreviyye Medresesi'ndeki vazifesi süresince verdiği dersler sırasında *Mecelle*'deki doksan dokuz küllî kaideye dair yazdığı *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhîyye*'dir (nşr. Abdüssettâr Ebû Gudde, Beyrut 1403/1983; Dimaşk 1409/1989, 1414/1993, 1996, 1998, 1422/2001, 2007, 2011, 2012). Müellifin oğlu Mustafa Ahmed ez-Zerkâ eserin ikinci baskısını gözden geçirmiş, ilk baskıda olduğu gibi bir takdim yazmış, ayrıca kendisine ait *el-Medħalü'l-fıkhîyyü'l-‘am*'da yer alan küllî kaidelerle ilgili bölümün giriş kısmını eklemiştir. Eserde kavaid literatürü başta olmak üzere Hanefî fıkıhının altmış civarında kaynağından ve fetva kitabından yararlanılmış, alıntı cümle ve hükümlerden sonra kaynaklar gösterilmiştir. Zerkâ, eserin de incelediği kaideyle ilgili genel bilginin ardından klasik fıkıh kaynaklarında söz konusu kaidenin uygulama alanıyla ilgili örnekler vermiş, istisnaları zikretmiş, kaidenin yorumuyla ilgili uzun tahliller yapmıştır. Aktardığı kaidelerde geçen bazı terimleri açıklamış, çeşitli akidelerin tanımını yapmış, benzer kavramlar arasındaki ilişkileri / farkları ele almıştır. Bu arada *Mecelle*'ye ve şerhlerine çeşitli eleştiriler yöneltmiştir (meselâ bk. *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhîyye*, s. 11, 28). Bu eleştiriler daha çok mezhep içi tutarlılık, müftâ bih olan görüşe muhalefet ve kaynaklarda geçen bilgilerin sağlıklı şekilde aktarılmayıp yanlış yorumlanması gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhîyye* (nşr. Abdüssettâr Ebû Gudde),

ZERKÂ, Ahmed Muhammed

Beyrut 1403/1983, ayrıca bk. Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ve Abdülfettâh Ebû Gudd'e'nin takdimi, s. 5-24; M. Râgıb et-Tabbâh, *İslâm'ın-nübela*, Halep 1988, VII, 629-638; Abdülfettâh Ebû Gudd'e, *Terâcimü sittetin min fukahâ'i'l-âlemi'l-İslâmî fi'l-karni'r-râbi'* 'aşer ve âşâruhümü'l-fıkhiyye, Halep 1417/1997, s. 83-109; Lemyâ' el-Câsir, *Medârisü Haleb el-eseriyye, târihuhâ ve imâratuhâ*, Halep 1421/2000, s. 344-366, 380-393; M. Adnân Kâtîbî, *Târîhu'l-ifitâ' fi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1424/2003, s. 48, 235, 257, 279, 284, 292; Necmettin Kızılkaya, "Şam Fakihî Ahmed ez-Zerkâ' (1869-1938)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 205-210.

NECMETTİN KIZILKAYA

ZERKÂ, Mustafa Ahmed

(مصطفى احمد الزرقا)

Mustafâ b. Ahmed
b. Muhammed ez-Zerkâ
(1907-1999)

İslâm hukuku alanında
yenilikçi fikir ve eserleriyle tanınan
Suriyeli âlim.

Halep'te doğdu. Devlet lisesindeki öğreniminin ardından bakalorya imtihanına girebilmek için yirmi üç yaşını doldurmuş olma şartı sebebiyle yaşını büyütme konusunda kaldığından resmi kayıtlarda doğum yılı 1904'tür. Dedesi Muhammed ve babası Ahmed ez-Zerkâ'nın ilmi şahsiyetleriyle tanındığı bir aileye mensuptur. İlk öğrenimine, başında dönemin meşhur hâfiz ve kıraat âlimlerinden Muhammed el-Haccâr'ın bulunduğu Kur'an mektebinde başladı, burada hâfızlığını tamamladı. Daha sonra Halep'teki Fransız mektebine kaydedildi. I. Dünya Savaşı yıllarında okullar kışlaya çevrilince eğitim ve öğretim durma noktasına geldi. Ardından Suriye, Fransız işgaline uğradı. İşgalden sonra Halep Valisi Merî Paşa'nın gayretleriyle şer'î ilimlerin öğretimi için tarihî Hüsreviyye Medresesi faaliyete geçirildi ve Zerkâ bu okula kaydoldu. Öğretim süresi altı yıl olan lise seviyesindeki medresenin müfredatına matematik, coğrafya, tarih ve sağlık bilgisi gibi dersler dahil edildi. Ancak okul devlet tarafından resmen tanınmadığı için mezunları sadece vakıflarda ve mescidlerde görev alabiliyordu. Zerkâ bunun yanında babasının fıkıh ve hadis derslerine devam etti, bu arada özel Fransızca dersleri aldı; arkadaşı Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî ile birlikte Halep'teki genel liseye kaydını yaptırdı. Ayrıca tarih ve Arap edebiyatına dair özel ders gördü. On birinci yılın sonunda yapılan imtihanda okul birincisi oldu. Bu başarısından dolayı Halep Maarif Müdürlüğü tarafından kendisine o dönem-

de Halep'e bağlı Antakya'daki lisede Arap edebiyatı öğretmenliği (müdürlük) teklif edildi. Ancak Zerkâ öğrenime devam etme düşüncesiyle bu görevi kabul etmedi; lisenin matematik bilimleri ve felsefe kolunda şekillenmiş olan son yılını (on ikinci yıl) Şam'da okuyarak (1929) buradan da birincilikle mezun oldu. Daha sonra Suriye Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat fakültelerine kaydını yaptırdı ve 1933'te her iki fakülteyi de birincilikle bitirdi. Haneffî fıkhı ile *Mecelle*'nin küllî kaideleri şerhini babasından okuyan Zerkâ hadis ve sîret dersleri aldığı Râgıb et-Tabbâh; akaid, tefsir ve belâgat dersleri aldığı Muhammed el-Hanîffî'yi en çok etkilendiği hocaları arasında sayar. Bunun yanı sıra İbn Akil'in *el-Eliyye* şerhini Muhammed b. Mustafa el-Hudârî'nin hâşiyesiyle birlikte okuduğu muhaddis, fakih, usulcü ve dilci Ahmed el-Mektebî; nahiv dersleri aldığı Halep fetva emini Ahmed el-Kürdî ile İsâ el-Beyânûnî; fıkıh ve hadis okuduğu İbrâhim es-Silkînî; tefsir dersleri aldığı Ahmed eş-Şemmâ; nahiv, belâgat ve diğer alet ilimleriyle ilgili dersler aldığı Muhammed en-Nâşid; *el-Âcurrûmiyye*'nin Hasan b. Ali el-Kefrâvî şerhini okuduğu Mahmûd b. Saîd es-Senkerî de önde gelen hocalarıdır.

Üniversiteden mezun olduktan sonra Halep'teki millî ve karma (Fransız) mahkemelerde on yıl kadar avukatlık yaptı. Bu arada babasının vefatı üzerine (1938) Halep Ulucamii (el-Câmiu'l-kebir) ve Hayr Camii'nde, Şâbâniyye ve Hüsreviyye medreselerinde ders vermeye başladı. Reformcu bir kişiliğe sahip olan Halep Şer'î Mahkeme Kadısı Muhammed el-Ahdelî'nin aynı yıl Halep Evkaf müdürlüğüne getirilmesi bu kuruma bağlı okulların ıslahı projesini hazırlayacak heyette yer alıyorsa da bu proje sonuçsuz kaldı. 1944'te emekli olduğu Suriye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 1966 yılına kadar medenî hukuk ve İslâm hukuku öğretim üyeliğinin yanı sıra bölüm başkanlığı yaptı. 1947'de I. Fuâd Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nden İslâm hukuku diploması aldı. Suriye Üniversitesi Şeriat ve Edebiyat fakültelerinde çeşitli konferanslar ve dersler verdi. Arap Birliği'ne (Câmiatü'd-düvelî'l-Arabiyye) bağlı Ma'hedü'd-dirâsâti'l-Arabiyyeti'l-âliye'de de Suriye Medenî Kanunu ile ilgili bir dizi konferans verdi. 1954'te yapılan parlamento seçimlerinde, özellikle ülkenin Fransız işgalinden kurtarılması için mücadele eden el-Kütletü'l-vatanîyye saflarından Halep milletvekili seçildi. Bu arada üniversitedeki görevini de sürdür-

dü. 1956'da Adalet ve Evkaf bakanlıklarına getirildi. İç karışıklıklar ve ihtilâller yüzünden bu görevlerde bir yıldan az bir zaman kalabildi. 5 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye'nin birleşmesi kararının ardından hazırlanması planlanan ortak el-Ahvâlû's-şahsiyye Kanunu Hazırlama Komisyonu'na başkanlık etti ve tasarı iki yıllık bir sürede tamamlandı. Ancak bu çalışma, Suriye'de gerçekleştirilen yeni bir askerî darbe ile 29 Eylül 1961 tarihinde Mısır-Suriye birliğinin bozulması sonucu neticesiz kaldı. Darbenin ardından tekrar anayasal düzene geçildiğinde yapılan seçimlerde Halep milletvekili olarak parlamentoya girdi. 20 Aralık 1961'de başbakanlık görevine tayin edilen Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî'nin kabinesinde ikinci defa Adalet ve Evkaf bakanlıklarını üstlendi. 28 Mart 1962'de Abdülkerîm en-Nihlâvî liderliğinde yapılan askerî darbeden sonra siyasî hayattan çekildi, kendini öğretime ve ilmi çalışmalara verdi.

Temmuz 1951'de Paris'te Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen İslâm Hukuk Haftası Kongresi'nde alınan tavsiye kararına bağlı olarak Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî, Mustafa es-Sibâi ve Muhammed Mübârek ile birlikte Zerkâ başlangıçta *Mevsû'atü Cemâl 'Abdinnâsir* adıyla çıkan, daha sonra *Mevsû'atü'l-Fıkhî'l-İslâmî* adıyla yayımına devam eden ansiklopedinin hazırlanmasında öncülük edenler arasında yer aldı. Ansiklopedi çalışmalarına kolaylık sağlaması amacıyla, mukayeseli fıkıhın önemli kaynaklarından olan Zâhirî fukahâsından İbn Hazm'ın *el-Muḥallâ'sı* esas alınarak hazırlanan *Mu'cemü fıkhi İbn Hazm ve'd-delîl li-mevṭni'l-mustalahâti'l-fıkhiyye* adlı fıkıh sözlüğü bu çalışmanın ürünüdür. 1958'de Mısır ve Suriye'nin birliği kararının ardından Mısır Evkaf Bakanlığı'nın talebiyle Ali el-Haffif ve Muhammed Ebû Zehre de bu projeye katıldı (1961). Ancak Suriye ile Mısır arasındaki bazı siyasal problemler yüzünden proje askıya alındı. Bu defa benzer bir faaliyet 1966 yılında Küveyt Evkaf Bakanlığı tarafından başlatıldı ve projenin başına Zerkâ getirildi. Daha önceki ansiklopedi çalışmasında yapıldığı gibi İbn Kudâme'nin *el-Muḡnî* adlı eseri temel alınarak yeni bir fıkıh sözlüğü hazırlandı. Bu çalışma da 1971'de Evkaf bakanının değişmesiyle askıya alınca Zerkâ, o yıllarda kurulan Ürdün Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ndeki öğretim üyeliği teklifini (1971) kabul ederek Küveyt'ten ayrıldı ve 1989 yılına kadar bu üniversitede çalıştı. Küveyt Evkaf bakanın de-